

NIEUW-ASSYRISCHE FEESTVREUGDE — LICHT GEDEMPT

ANDREAS FUCHS

Naar aanleiding van het 75-jarig jubileum van *Ex Oriente Lux* wil ik hieronder nader ingaan op feestelijkheden die zijn te reconstrueren op basis van de schriftelijke nalatenschap van het Nieuw-Assyrische Rijk. Overeenkomstig de verheugende aanleiding zal ik de gruwelijke kant van de Assyriërs, waarvoor zij zo berucht zijn, zo weinig mogelijk tonen. Om deze reden zal ik de bijzonder bloeddorstige beschrijvingen van Assyrische triomftochten en overwinningssparades onvermeld laten, en concentreer ik mij op episoden uit de Assyrische overlevering waarin koningen naar aanleiding van verschillende plechtige gelegenheden gasten uitnodigden en van spijs en drank voorzagen.

Feestelijkheden naar aanleiding van de inwijding van grote bouwprojecten

Tijdens de onrustige decennia rond het jaar 1000 v. Chr., toen Assyrië zich maar met moeite kon verdedigen tegen Aramese aanvallen en veroveringspogingen op de belangrijkste delen van het land, was er naar verhouding weinig reden tot feest geweest. Maar tegen het eind van de tiende eeuw v. Chr. herstelde Assyrië zich en begon het de verloren gebieden terug te veroveren. In de negende eeuw v. Chr., onder koning Assurnasirpal II, bezat Assyrië weer de omvang die het tijdens de bloeitijd van het zogenoemde Midden-Assyrische Rijk in de dertiende en twaalfde eeuw v. Chr. had bezeten. Wat meer is, Assyrië was ondertussen het machtigste rijk van het Nabije Oosten geworden. Teneinde zijn unieke macht en rijkdom aan iedereen te tonen, begon koning Assurnasirpal II in 878 v. Chr. met de bouw van een geheel nieuwe residentie in Kalach (de huidige ruïne Nimrud), en toen deze ongeveer 15 jaar later gereed was, vierde men met de voltooiing van het stoutmoedige bouwproject tevens de unieke en naar het leek niet te stoppen opkomst van het Assyrische Rijk.

Dienovereenkomstig waren de inwijdingsplechtigheden dan ook opgezet als een feest van superlatieven, dat al het voorafgaande moest overtreffen. Zelfs toekomstige generaties dienden er nog met verbazing van te horen en daarom liet de koning details van dit feest vastleggen in een bijzondere

inscriptie, die tegenwoordig de Banketstele wordt genoemd. Het verslag van het feest bestaat uit drie delen:¹

1. Het begint met: “Toen Assurnasirpal, de koning van Assyrië, het zo prachtige en met volmaakte wijsheid (gebouwde) paleis van Kalach inwijdde, nodigde hij Aššur, de grote heer, en alle goden van het rijk daar uit.”

2. Meteen na deze inleiding volgt een lijst waarin niet minder dan 74 soorten vlees, drank, gebak, groente, vruchten en noten worden opgesomd. Telkens wordt de hoeveelheid genoemd waarin deze zaken zijn verstrekt.

3. Zonder overgang gaat de tekst als volgt verder: “Toen ik het paleis van Kalach inwijdde, heb ik 47.074 uitgenodigde mannen en vrouwen uit alle delen van mijn rijk, 5.000 gezanten en boden uit de landen Suḫi, Ḫindanu, Patin, Ḫatti, Tyrus, Sidon, Gurgum, Malid, Ḫubuškia, Gilzanu, Kumme en Muṣašir, 16.000 inwoners van Kalach en 1.500 paleisdienaren, in totaal 69.574 gasten uit alle landen benevens de inwoners van Kalach, tien dagen lang voorzien van eten en drinken, ik heb hen gewassen en gezalfd. Ik heb hun eer bewezen en vervolgens gezond en wel en in allerbeste stemming naar hun landen teruggestuurd.”

Alle essentiële elementen die ook in de latere beschrijvingen van zulke grote manifestaties aanwezig zijn, worden hier al genoemd: uitgenodigd werden de goden en de mensen. Aan de plechtigheden namen de inwoners van de stad en die van het paleis deel, alsook een groot aantal andere Assyriërs, die het Rijk als geheel vertegenwoordigden. Daarbij kwamen de afgezanten van bondgenoten en van onderworpen koningen. Zij dienden uiteraard thuis te verhalen van de onvergelijkbare wonderen die de koning der Assyriërs had volbracht.

Ook in Assyrië verstond men onder een feestmaal meer dan alleen het tot zich nemen van spijs en drank om de honger te stillen en de dorst te lessen. Uit hetzelfde tijdperk is een gefingeerd gesprek overgeleverd tussen een verwende, oververzadigde heer, en zijn slaaf. De heer, die niet zo goed weet wat te doen, overweegt aanvankelijk om een feestmaal te houden, maar hij kan geen besluit nemen en laat het plan vallen. De slaaf, die zijn heer in alles gelijk geeft, sterkt hem daarin met de woorden: “Houd geen feestmaal, heer, houd geen feestmaal! Eten wanneer men echt honger heeft en drinken, wanneer men werkelijk dorst heeft, *dat* is het enig juiste voor

¹ Grayson 1991, 292v. A.O.101.30 regel 102-154. Deel 1: 102-105; deel 2: 106-140; deel 3: 140-154.

de mens!”² Tijdens een feestmaal at en dronk men blijkbaar dus ook toen niet slechts uit honger of dorst, maar uit genoeg. In onze moderne samenleving is dat laatste al lang tot het normale geworden; miljoenen mensen met overgewicht vormen het sprekende bewijs in welke mate tenminste in de Westerse wereld postmoderne vetzucht de plaats heeft ingenomen van het hongerslijden uit vergane tijden. Het oude Nabije Oosten was nog ver verwijderd van zulk een in ponden meetbare beschavingsvooruitgang. Toen was het eten omwille van ontspanning nog een voorrecht; het armere deel van de bevolking was al blij wanneer zij op de een of andere manier verzadigd werden. Bovendien vreesden ook de beter gesitueerden voor misogsten en hongersnoden.

Indien dus een feestmaal zich onderscheidde doordat men met genoeg at, omdat het zo heerlijk smaakte en men zoveel kon eten als men wilde, dan zou het toch interessant zijn te weten te komen, wat de gasten van Assurnasirpal dan aten en dronken en in welke hoeveelheden dat werd opgediend. Hier wenden wij ons tot de boven onder punt 2 vermelde lijst in de tekst van de Banketstele. Naast vele andere zaken worden daarin niet minder dan 100 gemeste ossen, 14.000 schapen, 10.000 vissen, 10.000 zakken wijn, 10.000 broden en omgerekend ongeveer 600 liter olijven opgesomd.³ Alleen al deze willekeurig gekozen individuele posten schijnen grandioos te zijn, en de beschreven totale hoeveelheid is zo imposant dat het merendeel van de assyriologen die zich met deze tekst hebben bezig gehouden, de lijst als de totale opsomming van alle voedsel en drank hebben opgevat, die Assurnasirpals gasten van heinde en ver hadden genuttigd.⁴

Maar wat kreeg dan gemiddeld de individuele gast? Wij herinneren ons dat Assurnasirpal in totaal bijna 70.000 gasten had uitgenodigd, die hij tien dagen lang van voedsel en drank zou hebben voorzien. Om enigszins te berekenen wat per gast en dag kon worden verteerd, moeten de individuele posten dus telkens door 700.000 porties worden gedeeld.

De uitkomst is dan echter zowel per onderdeel als geheel erg ontnuchterend, want zeven duizend gasten zouden één gemeste os, vijftig gasten één schaap en zeven honderd gasten één enkele vis hebben moeten delen! Men zou hiertegen in kunnen brengen, dat vlees en vis misschien alleen waren bestemd voor de illustere gasten, maar bij het brood, het basisvoedsel, ziet

² Lambert 1960, 144 regel 15-16 (*De pessimistische dialoog*).

³ Zie opnieuw Grayson 1991, 292v. tekst A.O.101.30 regel 102-154.

⁴ Zo von Soden 1954, 87; Sags 1984, 165; Grayson 1991, 288 en Kuhrt 1995. Vol. II, 487.

het er nog armzaliger uit, want indien volgens de lijst slechts 10.000 broden ter beschikking worden gesteld, zouden bij 70.000 gasten telkens zeven één enkel brood hebben moeten delen — en dat zou dan genoeg moeten zijn voor tien dagen! Wanneer bovendien volgens deze berekening een enkele liter olijven genoeg zou moeten zijn voor niet minder dan 1.100 personen, dan kan geen enkele gast een hele olijf voor zich alleen hebben gekregen. En wanneer inderdaad telkens 700 personen een enkele zak wijn deelden, dan moet de inwijding van Kalach een uitermate droge zaak zijn geweest. Zou daar de juiste feeststemming hebben kunnen ontstaan?

De tekst vermeldt niets over muziekuivoeringen, maar onder de beschreven omstandigheden zou muziek niet alleen welkom, maar zelfs hoogst noodzakelijk zijn geweest; uiterlijk vanaf de vierde of vijfde feestdag had men vrij luid moeten spelen om nog boven het geknor van de magen der gasten uit te kunnen komen.

Is het werkelijk mogelijk dat koning Assurnasirpal in de vorm van de Banketstele een monument van zijn armoede of zelfs van zijn gierigheid heeft achtergelaten? Natuurlijk niet! In werkelijkheid berusten de bovengenoemde berekeningen slechts op een verkeerde interpretatie van de inhoud van de Banketstele. De koning heeft het nageslacht niet laten informeren over de hoeveelheden voedsel, die zijn gasten van de species mens hebben genuttigd, maar hij liet vereeuwigen hoe gul hij voor de goden heeft gezorgd. Bij deze interpretatie is zondermeer te volgen waarom de lijst grote hoeveelheden vlees bevat, maar in vergelijking weinig brood. En het wordt tevens begrijpelijk waarom onder de voedingsmiddelen 14.000 schapen en 200 ossen uit het bezit van de godin Ištar zijn opgesomd.⁵ Het is onwaarschijnlijk dat de koning zijn onderdanen van voedsel zou hebben voorzien dat het eigendom was van zijn goden!

De Banketstele vertelt ons daarom niets over de spijs en drank die de in Kalach bijeengekomen aardse gasten nuttigden. Puur kwantitatief moeten de menselijke gasten nog veel meer dan de goden hebben gegeten, maar men moet niet vergeten, dat de spijziging van grote mensenmassa's voor het Assyrische bestuur geen buitengewone uitdaging vormde. Per slot van rekening voerde de Assyrische koning elk jaar zeer grote legers aan, waarvoor de proviandering onnoemelijk veel grotere logistieke problemen moet hebben gegeven dan die, waarmee men zich tijdens de genoemde tien feestdagen in Kalach geconfronteerd zag. Misschien is dat de reden, waarom de schrijvers van de tekst van de Banketstele het niet nodig vonden in te gaan op de in hun ogen banale details van de spijziging van de onderdanen.

⁵ Grayson 1991, 292 A.0.101.30 regel 107-109.

Voor de Assyrische koning was het veel moeilijker en tegelijkertijd ook belangrijker, om de goden tevreden te stellen, omdat zij de nieuwe stad moesten beschermen. Wanneer Assurnasirpal elke post in de immense hoeveelheid offers liet meedelen, dan gebeurde dit omdat hij het nageslacht wilde laten weten al het mogelijke te hebben gedaan om de voorspoed van de stad te waarborgen.

Na de inwijding van de nieuwe stad Kalach omstreeks 860 v. Chr. duurde het meer dan anderhalve eeuw voordat een ander bouwplan van vergelijkbare gigantische omvang werd gerealiseerd. Dit betrof de nieuw gegroundveste hoofdstad van Sargon II, die hij naar zichzelf Dūr-Šarru-ukīn ('Sargonsstad', tegenwoordig: Khorsabad) noemde. Toen de stad na een bouwtijd van elf jaar in 706 v. Chr. kon worden ingewijd, werd vanzelfsprekend ook de voltooiing van dit geweldige werk passend gevierd.

De inscripties van Sargon II bieden een belangrijk extra gegeven over de afloop van Assyrische inwijdingsplechtigheden: ze maken onmiskenbaar duidelijk dat de koningen in zulke gevallen telkens twee gescheiden feesten hielden: eerst nodigde de koning de goden uit om het nieuwe paleis te betreden, hij bracht hun offers en gaf rijke geschenken. Op vergelijkbare wijze, hoewel niet zo uitvoerig als in de Banketstele van Assurnasirpal, worden in de berichten van Sargon de aan de goden gebrachte offergaven en geschenken tot in detail beschreven.⁶ Bovendien vernemen wij dat deze eerste viering een exclusieve bijeenkomst was, waaraan slechts de goden met de koning deelnamen. De onderdanen namen hier geen deel aan, het voor hen bestemde tweede feest vond pas plaats nadat de voor de goden bestemde festiviteiten volledig waren beëindigd:

“Nadat Ellil, de grote berg, de heer der landen, die woont in het Ehursaggalkurkurra, en de (overige) goden die in Assyrië wonen, (onder) vreugdegezing en lofliederen in hun steden waren teruggekeerd, ging ik samen met de koningen van alle landen, de stadhouders van mijn land, de opzichters en leiders, de vorsten, de eunuchen en de oudsten van Assyrië, zitten in mijn paleis en vierde ik een vreugdefeest.”⁷

Deze viering in twee gescheiden delen onderstreepte nogmaals de bijzondere rol van de Assyrische koning als schakel tussen goden en mensen: er zijn talrijke goden en nog meer mensen, maar er is slechts één koning van Assyrië, die duidelijk onder de goden staat, maar evenzeer boven alle mensen is verheven. Hij is de enige die zowel aan de goddelijke als aan de menselijke viering deelneemt.

⁶ Fuchs 1994, Ann. 440-446 resp. Prunk.167-175.

⁷ Fuchs 1994, Ann. 446-448 resp. Prunk.175-179.

De opvolgers van Sargon wendden zich tot een andere stad, het beroemde Nineve, dat zij uitbouwden tot de prachtigste Assyrische metropool die ooit heeft bestaan. Ook in deze stad gaf de bouw van talrijke paleizen aanleiding tot nieuwe inwijdingsfeesten. Maar terwijl de koninklijke inscripties gedetailleerder dan ooit verhalen over de bijzonderheden van de bouwwerken, heeft de beschrijving van de festiviteiten slechts matig aandacht ontvangen van de schrijvers. De beschrijvingen van de koningen Sanherib en Esarhaddon onderscheiden zich op dit punt maar weinig van elkaar en geven een stereotiepe indruk:

Sanherib, Nineve, in het jaar 697 v. Chr.: “Nadat ik de werkzaamheden aan mijn paleis had beëindigd, nodigde ik Aššur, de grote heer, alsmede de goden en godinnen die in Assyrië wonen, uit. Ik bracht prachtige offers en bracht hun geschenken. Ik bereidde welriekende olie uit olijvenolie en geurige harsen uit de net aangelegde boomgaarden en ik zalfde daarmee de hoofden van de onderdanen van mijn land tijdens de inwijding van het paleis. Ik gaf hun zoete wijn te drinken.”⁸

Esarhaddon, Nineve, in het jaar 673 v. Chr.: “Ik nodigde Aššur, Bel en Nabû, Ištar van Nineve en Ištar van Erbil daar uit, alle goden van Assyrië. Reine en prachtige offers bracht ik hun en ik gaf hun mijn geschenken. Daarop zegden deze goden mijn koningschap van ganser harte.

De edelen en al het volk van mijn land deed ik binnen aan rijk gedekte feesttafels plaatsnemen en ik liet hen vrolijk zijn: allerlei soorten wijn gaf ik hun te drinken, met fijne olie... zalfde ik hun hoofd.”⁹

Hier wordt op een bijzondere manier de ook in Assurbanipals Banketstele al genoemde zalving van de feestgasten benadrukt. Onmiskenbaar is ook de waarde die aan de rijkelijke verzorging met wijn wordt gehecht. Deze was duur en daarom bijzonder geschikt om de rijkdom van de gastheer ten toon te spreiden. Iets werkelijk nieuws bieden deze korte opmerkingen echter niet. De inscripties van Assurbanipal, de zoon van Esarhaddon, tenslotte, beperken zich tot het eerste deel van de inwijdingsplechtigheden, het uitnodigen van de goden en de rijke geschenken die zij ontvangen.¹⁰ Van een banket voor de bevolking of zelfs voor de hoogwaardigheidsbekleders is geen sprake meer.

Inwijdingen van grote paleizen en van hele steden, waarbij tienduizenden gasten van eten en drinken werden voorzien, waren uiteraard zeer zeldzaam. Veel vaker moet de koning in veel kleinere kring met zijn hoogwaardigheidsbekleders of buitenlandse bezoekers samen zijn geweest.

⁸ Frahm 1997, 79v./83 T 10/11 268-274.

⁹ Borger 1967, 63 Episode 23.

¹⁰ Borger 1996, 74/256 F VI 60-61.

Banketten van de koning in de kleinere kring van de Assyrische edelen

Het Assyrische Rijk was geen moderne staat en een Assyrische natie in de moderne betekenis van het woord bestond evenmin. De leden van het machtsapparaat voelden zich dan ook niet gebonden aan een abstracte natie of staat. Zij waren allen dienaren van de heersende koning, die van zijn kant de heerschappij had ontvangen van de goden. Het Rijk, dat claimde over de hele wereld te moeten heersen, behoorde aan de koning en was zijn persoonlijk bezit. En van bijzonder persoonlijke aard was ook zijn relatie tot zijn medewerkers, die zich omschreven als zijn dienaren of slaven. Dit was een relatie van wederzijdse loyaliteit: de koning was bescherming verschuldigd aan zijn onderdanen, aan zijn dienaren bovendien onderhoud, en de onderdanen en dienaren op hun beurt waren afdrachten en gehoorzaamheid verschuldigd aan hun koning.

De koning kon natuurlijk niet met al zijn talrijke onderdanen een vertrouwensband hebben en hij moest zich noodgedwongen beperken tot de bovenste lagen van het machtsapparaat, de edelen van het Rijk. Zij onderhielden op hun beurt vergelijkbare betrekkingen tot hun eigen ondergeschikten in de provincies die zij bestuurden of in de legereenheden waarover zij het bevel voerden.

Een dergelijk netwerk van betrekkingen kan alleen functioneren wanneer alle deelnemers een direct persoonlijk contact onderhouden en het continueren van hun wederzijdse betrekkingen door allerlei symbolische handelingen in het openbaar bekrachtigen. Telkens opnieuw moeten de dienaren hun trouw aan de heerser bevestigen, terwijl zij van de heerser bewijzen van zijn voortdurende gunst hopen te ontvangen.

De Assyrische koning onderhield zijn contacten zowel in het legerkamp te velde, tijdens de jaarlijks plaatsvindende krijgstochten, als in de hoofdstad. De bronnen verraden niet hoe vaak bijvoorbeeld de stadhouders naar de hoofdstad reisden, of dit regelmatig gebeurde en of er wellicht een gemeenschappelijke vaststaande afspraak voor bestond. In ieder geval behoorden feestmalen, waartoe de koning zijn dienaren uitnodigde, tot het raamwerk waarbinnen de wederzijdse loyaliteitsbanden werden opgefrist.

Documenten van het Assyrische paleisbestuur uit de zevende eeuw v. Chr. hebben betrekking op zulke in Nineve gehouden banketten. De deelnemers waren de kroonprins, andere leden van de koninklijke familie, hoge militairen, bestuurders, priesters, geleerden en belangrijke bezoekers uit de provincie. Vrouwelijke gasten worden eveneens genoemd, en deze kostbare plechtigheden waren daarom zeker geen pure mannenaangelegenheden. Maar de Assyriërs bleven daarbij blijikbaar onder elkaar, want buitenlandse

gezanten worden in de gastenlijsten niet vermeld. De koning zal deze gelegenheid wel hebben benut om zijn aandacht uitsluitend aan zijn naaste medewerkers en meer belangrijke onderdanen te wijden. De documenten zelf bestaan uit niet meer dan beknopte opsommingen, die bovendien slechts ten dele bewaard zijn gebleven. Zij vertellen niets over het verloop van een dergelijk banket.¹¹ Andere stukken, die echter niet noodzakelijk met de zojuist genoemde in direct verband staan, voeren in lijstvorm verschillende extraatjes op, die in elk geval zeer geschikt zouden zijn voor de organisatie van een dergelijk banket: ze vermelden wijn, bier, brood en vlees evenals aromatisch reukwerk. Een lijst noemt bovendien zangeressen, die zelf wijn toegewezen kregen.¹²

Ontvangsten voor vazallen

De heersers van tribuutplichtige rijken waren minder afhankelijk van de Assyrische koning dan de Assyrische edelen, maar toch was de verhouding tussen vazal en heer niet wezenlijk anders dan die tussen de Assyrische koning en zijn andere onderdanen. Er werd de grootste waarde aan gehecht, dat de vazalkoningen af en toe persoonlijk voor de koning hun opwachting maakten, en ook bij deze gelegenheden werd de wederzijdse goede wil uiterlijk getoond door middel van een gastmaal. Al bij het sluiten van het vazalverdrag werd deze daad tussen heer en vazal door een reeks symbolische handelingen concreet gemaakt, waartoe ook het 'gereed maken van de (banket)tafel en het (leeg)drinken van de beker' behoorde.¹³ Beide zaken werden blijkbaar uitvoerig herhaald bij toekomstige ontmoetingen. Zo zat Assurbanipal in het jaar 652 v. Chr. met zijn aanhangers uit het onderworpen Babylonië samen: "Deze Babyloniërs plaatste ik aan een feestdis, ik bekleedde hen met bonte gewaden en schoof gouden armbanden om hun polsen."¹⁴

Het feit dat de gasten niet aan tafel werden gezet, maar geplaatst, werpt de vraag op naar de etiquette. Een Assyrisch reliëf toont koning Assurbanipal liggend tijdens een maaltijd op een soort bank; de koning lag dus in ieder geval aan tijdens het eten.¹⁵ Helaas sterk beschadigde reliëfs uit Khorsabad beelden hoogwaardigheidsbekleders in Assyrische hofkleding

¹¹ Fales en Postgate 1992, nrs. 148-157.

¹² F.M. Fales en Postgate 1992, nrs.137-147, zie in het bijzonder nr. 140.

¹³ Parpola en Watanabe 1988, nr. 6 154.

¹⁴ Borger 1996, 40/233 A III 90-93.

¹⁵ Barnett en Lorenzini 1975, Tafel 170.

af, die op hoge stoelen aan gedekte tafels zitten en de beker heffen, terwijl soldaten elkaar staand toe proosten.¹⁶ Hieruit blijkt een duidelijke rangorde, waarbij de rang van de feestgasten onder andere daaraan viel af te lezen, of zij in aanwezigheid van de koning mochten zitten of misschien zelfs aanliggen, of dat zij dienden te blijven staan.

In het citaat van Assurbanipal komt ook een tot nu niet genoemd aspect ter sprake, namelijk het geven van geschenken aan de gasten. Dit bood de gastheer de gelegenheid de mate van waardering uit te drukken die hij voor de gast had. Gekleurde en derhalve kostbare gewaden, alsook armbanden van goud of zilver, worden vaak genoemd in verband met buitenlandse gasten en hun waarde richt zich naar de rang van de ontvanger. Een waardevolle bondgenoot, zoals Ullusunu, koning der Manneeërs, van wie later nog sprake zal zijn, ontving verschillende armbanden die met kostbaar inlegwerk waren versierd;¹⁷ de Babyloniërs met wie Assurbanipal tafelde, ontvingen zulke van goud, terwijl minder belangrijke vazallen, zoals bijvoorbeeld de vorsten van Medië, van wie er velen waren, genoeg moesten nemen met zilver.¹⁸

Mogelijke bijwerkingen van een uitnodiging door de Assyrische koning

En toch, hoe verheugend het ook mag zijn geweest om van de Assyrische koning geschenken te ontvangen, aan tafel te worden genodigd en onderhouden te worden, hoe adembenemend de pracht en praal ook waren, er school toch altijd iets onbewust bedreigends in het zich ophouden bij de Assyrische koning. De gasten zullen zich bij hun reis naar de residentie nauwelijks hebben bekommerd om de menukaart van het komende banket of om de vraag, of er ditmaal misschien alleen maar zilveren in plaats van gouden armbanden worden geschonken. De eigenlijke, existentiële vraag was veeleer of men de audiëntie bij de Assyrische koning zou overleven, of men weer zou worden losgelaten en veilig naar huis zou kunnen terugkeren.

In het jaar 716 v. Chr. bijvoorbeeld verscheen de vazalvorst Bēl-šarru-ušur in het legerkamp van koning Sargon II, om aan zijn heer het jaarlijkse tribuut af te geven. Hij vermoedde niet dat de koning het heimelijk had voorzien op hem en op zijn stad, en zo werd hij direct na aankomst

¹⁶ Botta 1849, Pl.60-66, telkens bovenste rij afbeeldingen.

¹⁷ Fuchs 1998, 67 V.b-d, 57-59

¹⁸ Fuchs en Parpola 2001, XXVI met voetnoot 68 en nr. 90 25-26 resp. nr. 91 r.2.

gearresteerd onder het voorwendsel van het aanzetten tot een samenzwering. De Assyriërs konden zijn stad vervolgens zonder strijd overnemen.¹⁹

In een ander geval herinnerde de Assyrische stadhouder van de provincie Suḫi (het gebied langs de Eufraat ten westen van Babylonië) zich, hoe het zijn voorganger Tabnēa ooit was vergaan: “Toentertijd ging Tabnēa, de stadhouder van Suḫi, met het tribuut voor Nergal-ēreš naar Assyrië, en in Assyrië doodde deze hem.”²⁰ De eunuch Nergal-ēreš was rond 795 v. Chr. een gunsteling van koning Adad-nārārī III en hij had zich met diens instemming op werkelijk niets ontziende wijze een hele serie provincies toegeëigend. Hij was voornemens ook de provincie Suḫi aan zijn verzameling toe te voegen, maar hij zou geen vat kunnen krijgen op Tabnēa, de toenmalige stadhouder, zolang deze in de veiligheid van zijn provincie verbleef. Nergal-ēreš wist echter, dat Tabnēa zijn tribuut persoonlijk moest afleveren en hij hoefde daarom slechts af te wachten totdat zijn slachtoffer zich noodzakelijkerwijze naar het hol van de leeuw moest begeven.

Een zeer wezenlijke functie van deze regelmatige persoonlijke ontmoetingen bestond precies daaruit de hoogwaardigheidsbekleders, stadhouders en vazallen in de hand van de koning te geven, zodat hij op min of meer gezette tijden de gelegenheid kreeg om hen te behandelen zoals hem goed dunkte. Zo diende elke onderdaan zijn loyaliteit te bewijzen door zich weerloos aan zijn heer uit te leveren. En indien hij zich dan eenmaal voor hem ter aarde had geworpen, bestond er geen wet, helemaal niets, dat hem voor de koning zou kunnen beschermen als deze hem kwaad gezind was. Maar verschijnen moest men, want wie wegbleef liet zich daarmee kennen als een opstandeling en had dan kort daarop rekening te houden met een onaangenaam bezoek van het Assyrische leger.

Zoals het voorbeeld van de ongelukkige vazal Bēl-šarru-ušur of dat van stadhouder Tabnēa toont, liet de Assyrische koning voor aankomst van de betrokkene niet blijken dat hij boos op hem was. Men ervoer pas ter plekke, wanneer geen redding meer mogelijk was, of men nog 's konings gunst genoot en voor het eten werd uitgenodigd, of dat men wellicht allang ter dood was veroordeeld.

Als gast was men in elk geval overgeleverd aan de grillen van de koning. Om zo'n sfeer mee te voelen, mag de welwillende lezer zich eens afvragen, in hoeverre hij in staat zou zijn zich te ontspannen en een rijke dis te genieten, wanneer de gastheer iemand is, die tegenspraak noch kritiek duldt en

¹⁹ Levine 1972, 38 ii 36-40.

²⁰ Cavigneaux en Ismail 1990, 384 nr.18 i, 6-8. Voor de betekenis van de tekens IGI DU in r. 7 zie Fuchs [in druk] 2.8.

voor wie slechts een enkel woord genoeg is om elk aanwezig individu inclusief diens hele familie straffeloos en volledig naar eigen goeddunken te vernietigen. Ik stel mij dat ongeveer even aangenaam voor, als een gemeenschappelijk verblijf met een tijger in zijn kooi. Dan kan men slechts ernstig hopen dat hij al gegeten heeft.

En aan het Assyrische hof kon de vrees van de gasten bovendien nog extra levend worden gehouden doordat op de muren, in wonderschone reliëfs uitgewerkt, tot in detail was afgebeeld hoe brutaal men ter plaatse met lieden omging, wier bestaan men als storend ervoer.

Men moest wel stalen zenuwen bezitten om onder zulke omstandigheden zich aan een koninklijk banket te kunnen verheugen, en de meeste gasten zullen een zucht van verlichting hebben geslaakt wanneer zij na afsluiting van hun missie gelukkig op weg naar huis waren en wisten, dat het dit jaar in ieder geval weer goed was afgelopen.

Uit dit alles mag men natuurlijk niet concluderen, dat Assyrische koningen hun gasten uit gewoonte vermoordden of in de val lokten. Zoiets was eerder een uitzondering dan regel, anders zou het Rijk immers al spoedig hebben opgehouden te functioneren. De incidenten fungeerden echter als waarschuwing en volgens de Assyrische inscripties meende men dat een koninkrijk slechts dan bijeen kon worden gehouden wanneer de onderdanen de heerser vreesden. En daarmee werd niet alleen ontzag, maar ook doodsangst bedoeld.

De levensverzekering van een bondgenoot

De enigen die een effectieve voorzorgsmaatregel konden treffen om een uitnodiging van de Assyrische koning met zekerheid te overleven, waren die vorsten die niet aan hem onderworpen maar met hem verbonden waren.

Zo'n bondgenoot was Ullusunu,²¹ de koning van het rijk Mannāya in West Iran, die tegen het eind van de achtste eeuw v. Chr. een meedogenloze wisselpolitiek tussen de onderling vijandige grootmachten Assyrië en Urartu bedreef. In Assyrische ogen was hij eigenlijk een misdadiger die nauwelijks overtroffen kon worden in slechtheid, want hij had als onderdeel van het verbond met de koning van Urartu zijn eigen broer en voorganger (die een vazal van Assyrië was geweest) om het leven gebracht.

²¹ Zie Fuchs 1993, 416 onder Ullusunu.

Andere lieden zou men in Assyrië al voor minder levend hebben gevild! Maar toen Ullusunu na zijn geslaagde overname van de Mannese troon zich van de Urarteeërs afwendde en overliep naar koning Sargon II van Assyrië, ontving deze hem ondanks alles toch heel hartelijk en al zijn misdaden waren meteen vergeven en vergeten; Sargon had hem immers nodig omdat hij zijn oorlog tegen Urartu zonder steun van de Manneeërs niet succesvol zou hebben kunnen afronden. De Assyriërs zagen de wandaden van een schurk op wie zij waren aangewezen heel genereus door de vingers.

In 714 v. Chr., toen Sargon aan het hoofd van zijn leger op weg was naar Urartu, overlegde hij in zijn bivak met Ullusunu om het gemeenschappelijk optreden te bespreken. Men was het snel eens en het bondgenootschap werd bekrachtigd met een plechtig banket dat Sargon voor zijn eigen gevolg en voor de aanwezige Manneeërs hield. De kostbare bondgenoot ontving daarbij een bijzonder eerbewijs:

“Wat koning Ullusunu, hun heer, betreft, ik richtte voor hem een eredis aan en verhoogde zijn troon nog meer dan die van zijn eigen vader Iranzu. Ik plaatste hen (Ullusunu en zijn gevolg) samen met de Assyriërs aan een vreugdevolle feestdis en zij zegenden mijn koningschap voor Aššur en voor de goden van hun eigen land.”²²

Het is goed mogelijk dat de hier vermelde verhoging van de troon tijdens de maaltijd door een verhoogde zitplaats van Ullusunu zichtbaar tot uitdrukking kwam. Interessant is tevens de ongebruikelijke vermelding van de wederzijdse goden, kennelijk brachten de gasten een soort toast uit op Aššur en op hun eigen Mannese goden. De tekstbron verraadt niet of deze uiting van vriendschap door de Assyrische gastheren op een vergelijkbare wijze werd beantwoord.

Maar hoe zag de levensverzekering van Ullusunu eruit, die hem ervoor behoedde direct na het betreden van het bivak door de Assyrische koning te worden gearresteerd? De aangehaalde passage laat nergens blijken dat Ullusunu onder andere voorwaarden is verschenen dan iedere andere Assyrische vazal. De oplossing van het raadsel ligt in de beschrijving van een andere ontmoeting die plaatsvond in het daaropvolgende jaar (713 v. Chr.). Toen was het Assyrisch-Mannese verbond namelijk zo hecht, de wederzijdse verhouding zo hartelijk geworden, dat Ullusunu kon afzien van zijn tot dan in acht genomen voorzichtigheid. En slechts daarom ervaren wij daarover:

²² Mayer 1983, 72vv., 62-63.

“De Manneeër Ullusunu... wiens koninklijke voorouders nooit zonder voorafgaande uitwisseling van gijzelaars (waren gekomen),... verliet op bevel van Aššur... zijn residentie en kwam tot mij vol van blij ongeduld.”²³

In het boven geciteerde verslag over het voorjaar was er nog geen sprake van geweest dat het uitwisselen van gijzelaars achterwege was gebleven. Men mag daarom vermoeden, dat een hele reeks personen uit het Assyrische en ook het Mannese gevolg in het jaar 714 v. Chr. de bijzondere eerbewijzen aan Ullusunu niet persoonlijk hebben kunnen bijwonen omdat zij op het moment van de verhoging van zijn troon als gijzelaars, als waarborg voor onaangename verrassingen, door de tegenpartij in verzekerde bewaring werden gehouden. Een dergelijke voorafgaande uitwisseling van gijzelaars konden echter alleen zeer machtige of zeer belangrijke vorsten als voorwaarde vooraf stellen voor hun verschijnen bij de Assyrische koning. Uiteraard was zo'n levensverzekering uitgesloten voor de vele vazallen en de Assyrische hoogwaardigheidsbekleders.

Handig gebruik van een Assyrisch feest ter voorbereiding van een opstand

Tot nu toe is er sprake geweest van de functie die feesten of banketten ten gunste van de Assyrische koning vervulden. Er is echter ook een geval overgeleverd waarin een rebel de gebruikelijke ontmoeting tussen heer en vazal handig voor zijn eigen doeleinden wist te benutten.

Laten we nog een keer kijken naar de eerder geciteerde passage uit een inscriptie van koning Assurbanipal waarin een ontmoeting tussen hem en zijn Babylonische aanhangers wordt beschreven, en waar staat: “Deze Babyloniërs plaatste ik aan een feestdis, ik bekleedde hen met bonte gewaden en schoof gouden armbanden om hun polsen.”²⁴ Aanvankelijk interesseerde ons de beschrijving van het feest, maar nu gaat het om de context van het citaat, die voor Assurbanipal allesbehalve verheugend was.

Babylon werd toentertijd geregeerd door Assurbanipals broer Šamaš-šum-ukīn. Deze was natuurlijk veel liever zelf koning van Assyrië geworden, maar bij de verbitterde broederstrijd om de troonopvolging had hij verloren, omdat Assurbanipal er veel bedrevener in was gebleken bij hun gemeenschappelijke vader, koning Esarhaddon, in het gevlug te komen. Zo

²³ Fuchs 1998, V.b-d, 47-54.

²⁴ Borger 1996, 40/233 A III 90-93.

had Šamaš-šum-ukīn slechts Babylon gekregen, waar hij bovendien ook nog in de gaten werd gehouden door zijn terecht wantrouwende broer.

Toen Šamaš-šum-ukīn heimelijk begon met het treffen van voorbereidingen voor een opstand waarmee hij onafhankelijk zou worden van Assurbanipal, stond hij voor het probleem dat de Assyrische heerschappij in Babylonië beslist voorstanders bezat, die bovendien belangrijke ambten en posities bekleedden. Deze aanhangers van Assyrië schreven direct, zonder tussenkomst, brieven aan Assurbanipal. Indien zij lucht zouden krijgen van een ophanden zijnde opstand, zouden zij dat onmiddellijk verder melden, waardoor de Assyrische koning in staat zou zijn de opstand voortijdig de kop in te drukken.

In de laatste en beslissende voorbereidingsfase van de opstand in het jaar 652 v. Chr. moesten deze agenten van de Assyriërs op de een of andere manier worden uitgeschakeld. Maar hoe kon men hen allemaal tegelijk overweldigen of bewaken? Om de opstand al in de aanloop te laten mislukken was het al genoeg wanneer bericht hierover van slechts een enkeling onder hen de koning bereikte.

In een ideaal scenario zouden zij tijdens de beslissende dagen en weken allemaal afwezig zijn. Šamaš-šum-ukīn zal zich er als een dief over hebben verheugd, dat juist zijn broer Assurbanipal hem hierbij het werk uit handen nam doordat hij, zoals elk jaar, zijn Babylonische vazallen voor een persoonlijk treffen in Nineve uitnodigde. Šamaš-šum-ukīn slaagde er duidelijk in, de delegatie dit keer zo samen te stellen dat daartoe alle personen behoorden die zijn plannen hadden kunnen doorkruisen. Na hun vertrek konden de rebellen ongestoord handelen en de list werd een groot succes. De woede van de erin getuinde Assurbanipal is ook nu nog voelbaar in zijn inscripties:

“Šamaš-šum-ukīn, deze trouweloze broer,... had kwaad in de zin. Naar buiten toe huichelde hij vriendschap, maar diep in zijn hart zon hij op moord. De Babyloniërs die trouw waren aan Assyrië, die mij als dienaren gehoorzaamden, sneed hij af (van alle nieuws) en loog tegen hen. Vol arglist zond hij hen tot mij in Nineve, op bij mij hun opwachting te maken. Ik, Assurbanipal, de koning van Assyrië,..., plaatste deze Babyloniërs aan een feestdis, ik bekleedde hen met bonte gewaden en schoof gouden armbanden om hun polsen. En terwijl deze Babyloniërs in Assyrië verbleven en op mijn bevelen wachtten, heeft deze Šamaš-šum-ukīn, deze trouweloze broer,... een opstand tegen mij in het werk gesteld!”²⁵

²⁵ Borger 1996, 39vv./232v. A III 70-100 (sterk ingekort).

Hierboven is er al meermaals sprake van geweest dat de gasten van de Assyrische koning rekening dienden te houden met onaangename verrassingen. Maar deze keer, en alleen deze ene keer, was het bij uitzondering de alleenheerser zelf, die zich tijdens het feestmaal verslikte van verbazing. Een hoogst amusant tafereel, denk ik, en bovendien geschikt om een artikel dat over zoveel bedreigends gaat een troostrijke afsluiting te geven!

Vertaling uit het Duits: J.G. Dercksen

Literatuur

- BARNETT, R.D. en LORENZINI, A. 1975. *Assyrische Skulpturen im British Museum*. Recklinghausen.
- BORGER, R. 1967. *Die Inschriften Asarhaddons Königs von Assyrien*. Archiv für Orientforschung Beiheft 9. Osnabrück.
- BORGER, R. 1996. *Beiträge zum Inschriftenwerk Assurbanipals. Die Prismenklassen A, B, C = K, D, E, F, G, H, J und T sowie andere Inschriften. Mit einem Beitrag von Andreas Fuchs*. Wiesbaden.
- BOTTA, P.E. 1849. *Monument de Ninive. Tome I*. Paris (herdruk Osnabrück 1972).
- CAVIGNEAUX, A. en ISMAIL, B.K. 1990. Die Statthalter von Suḫu und Mari im 8. Jh. v. Chr. anhand neuer Texte aus den irakischen Grabungen im Staugebiet des Qadissiya-Damms. *Baghdader Mitteilungen* 21: 321-456.
- FALES, F.M. en POSTGATE, J.N. 1992. *Imperial Administrative Records, Part I. Palace and Temple Administration*. State Archives of Assyria Vol.7. Helsinki.
- FRAHM, E. 1997. *Einleitung in die Sanherib-Inschriften*. Archiv für Orientforschung Beiheft 26. Wien.
- FUCHS, A. 1994. *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*. Göttingen.
- . 1998. *Die Annalen des Jahres 711 v.Chr.* State Archives of Assyria Studies Vol. 8. Helsinki.
- . [in druk]. *Der Turtān Šamši-ilu und die große Zeit der assyrischen Großen (830-746)*.
- FUCHS, A. en PARPOLA, S. 2001. *The Correspondence of Sargon II, Part II. Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*. State Archives of Assyria Vol.15. Helsinki.
- GRAYSON, A.K. 1991. *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Vol. 2. Toronto.

- KUHRT, A. 1995. *The Ancient Near East c. 3000-300 BC*. 2 delen. London, New York.
- LAMBERT, W.G. 1960. *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford.
- LEVINE, L.D. 1972. *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*. Toronto.
- MAYER, W. 1983. Sargons Feldzug gegen Urartu – 714 v. Chr. Text und Übersetzung. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin* 115: 65- 132.
- PARPOLA, S. en WATANABE, K. 1988. *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*. State Archives of Assyria Vol. 2. Helsinki.
- SAGGS, H.W.F. 1984. *The Might that was Assyria*. London.
- VON SODEN, W. 1954. *Herrscher im Alten Orient*. Verständliche Wissenschaft 54. Berlin, Göttingen, Heidelberg.